

TORPEN OCH KOLONATEN I VÅRA HJÄRTAN.

Av Håkan Alsterlind, kolonist, Tvärberget

Säg ”torp” till en norrbottning och du får säkerligen en berättelse om både släkt och vänner och deras förhållanden till de gamla torpen eller torparna.

Redan i början av 1300-talet finns stadgor för kolonisationen av Norrland.

Runt 1320 upptecknades Hälsingelagen, som gällde för hela Norrland.

I lagen stadgades hur det skulle gå till när man upptog ett nybygge på allmanningen, dvs. på mark som ej upptagits av byarna: ”Vill man upptaga ett tjänligt ställe till anläggande av gård eller by å allmanning, då tage bredvid den, som därstädes uppbyggd sådant ställe, att han ej intager något från den andre, tage så av skog till gård eller by så bred skog, som åker och äng är. Utmark tage på två sidor så lång som en vanför människa kan gå med kryckor utan vila. Så långt skall detta vara, åke hemifrån före soluppgången vid vintersolståndet och hugge ett lass stör och komme åter vid middagstid, det är lagligt intagande av förut brukad jord, som fordras för att därå kunna skörda tre travar säd, och tillika göra ett fyrknuta hus (dvs. sådant som endast har knutar i de fyra hörnen, men ej timrade mellanväggar) och gå omkring det intagna och utstaka det med två vittnen.” Dessutom ägde man rätt att på allmanning upptaga lägenhet som varit övergiven i tre år.

Norrbottens befolkning beräknas år 1500 ha uppgått till 6000 personer. I dag är vi drygt 248 000 personer i Norrbotten. Det var och är glest värre, kan man säga. Viktigt att komma ihåg är att emigrationen från Norrland nådde sin höjdpunkt 1901-1910, då närmare 50 000 personer lämnade landsändan.

Under slutet av 1800 talet fördes diskussioner i bl.a. Riksdagen om att kolonisera Norrbotten. År 1891 beslutade Riksdagen att kronotorp skulle få anläggas på kronoparkerna i Norrbotten. Ärendet hade utretts av den s.k. jordbrukslägenhetskommittén, där man tänkte sig att odlingsmarken främst skulle utgöras av sankmark om högst 15 ha. Lägenheterna borde därutöver tilldelas 35 ha utmark, där lägenheterna kunde erhålla sitt behov av bränsle och bete för djuren.

De viktigaste motiven bakom tanken att kolonisera kronoparkerna var

att utnyttja tillgången på odlingsmark

att rekrytera arbetskraft för att införa ett rationellt skogsbruk på kronoparkerna

att effektivisera bevakningen av parkerna och hindra skogsförstörelse genom stöld och skogseld.

att lösa den sociala jordfrågan, dvs. att skaffa de egendomslösa hem och jord.

”Kronotorpen tillkom i en tid då överbefolkningen i Norrbotten var svårsvårbemästrad. Utvandringen till Nordnorge från östra Norrbotten hade inletts på allvar i början av 1700-talet och upphörde i slutet av 1800-talet.

Emigrationen till Amerika avlöste utvandringen till norska Finnmark som ett led i strävandena att nedbringa överbefolkningen. År 1910 emigrerade inte mindre än 1500 unga livskraftiga män från Norrbotten till Amerika och Kanada”, skriver dåvarande länshövdingen Ragnar Lassinantti på 80-talet.

Fram till sekelskiftet 1900 uppläts c:a 200 skogstorp i Norrbotten. Upplåtelse-tiden var högst 20 år. Det största antalet skogstorp uppläts i Älvsbyn revir. 1929 infördes en författning som gjorde det möjligt att friköpa sina skogstorp.

Under 1916 inleddes ytterligare försök att kolonisera kronoparkerna inom ett antal kronoparker i Norrbotten. Denna upplåtelseform - kolonaten - bakom kolonaten fanns en mer aktiv kolonisationstanke än för skogstorpen: De områden där kolonaten skulle upplåtas planerades i detalj för bebyggelse, medan skogstorpen hade kommit till platser som de sökande själva hade valt.

Den som själv byggde boningshus och ekonomibyggnader fick ett Byggnadsbidrag på högst 4 500 kr. Efter tio år skulle kolonisterna kunna friköpa sina jordbruksfastigheter. Denna nya koloniseringform ansågs kunna tjäna statens intressen på åtminstone tre sätt: Ödemarker skulle uppodlas, emigrationen skulle minska och en fast skogsarbetarstam skulle kunna byggas upp.

Kolonisationsnämnden, som hade ansvar för upplåtelseerna av kolonat, gjorde aktiv propaganda för sin verksamhet genom offentliga visningar av rörliga bilder. Sökande lockades med löften om goda möjligheter till arbete inom Domänstyrelsens skogsbruk.

Verksamheten motsvarade dock inte förväntningarna. Vissa kolonat hade placerats på mark som var näst intill omöjlig att odla upp. Kolonisterna fick inte skogsarbete i den utsträckning som utlovats och hade svårt att betala arrendena. De fick inte heller lämna sina kolonat utan att hitta en ersättare som kolonisationsnämnden kunde godkänna. Många kolonister hamnade vid mitten av 1920-talet i ett rent nödläge.

Bosättningarna på kronoparkerna stagnerade några år efter tjugotalets mitt, främst pga. att det visat sig att arbetskraft kunde rekryteras utanför parkerna till en lägre kostnad för Domänverket.

Redan 1926 upplöstes kolonisationsnämnden. Det fanns då 537 kolonat, vilket kan jämföras med 2200 skogstorp och odlingslägenheter. Kolonatens innehavare kom till allra största delen, 96,4 %, från Norrlandslänen. Av de övriga var nästan samtliga – 26 personer – före detta industriarbetare från Eskilstuna och Västerås,

som i de flesta fall inte blev några lyckosamma kolonister utan snart återvände till sina hemorter.

Sedan kolonisationsnämnden upplöstes administrerades befintliga kolonat av nämnder som låg under Egnahemsstyrelsen, innan Domänstyrelsen tog över som arrendegivare i mitten av 1940-talet, då kolonaten upphörde som upplåtelseform.

År 1947 återstod 354 kolonat, varav 205 i Västerbottens län och 115 i Norrbottens län. Under 90-talet togs beslut i Domänverket att sälja alla kolonat där detta var möjligt. Inom gamla Edefors kommun finns fortfarande ett stort antal kolonat bevarade, många som året runt bostäder.

De som bosatte sig på kronoparkerna tillhörde fattigfolket och de lockades dit av drömmen om ett eget hem. Inte ens det hårda arbetet som väntade dem i skogslandet som nybyggare och skogsarbetare avskräckte dem, ty före arbetarsmåbruken var torpen på kronoparkerna en av de få möjligheterna för fattiga att förvärva skog. Åldersbevis och intyg som åtföljde ansökningshandlingar visar också att de flesta var unga arbetare. Över 70 % av dem som antogs till torpen var i åldern 21-29 år.

Torpen på kronoparkerna var inga jordbrukslägenheter i egentlig mening. Avkastningen från jordbruket blev inte mer än ett komplement till torpens försörjning. Huvuddelen av inkomsterna kom från arbete i skogen. År 1916 arbetade torparna och deras hemmavarande söner i medeltal 240 dagar utom hemmet, varav 150-160 dagsverken utgjordes av skogsarbete. Detta är mycket höga dagsverkstal för skogsarbete, eftersom avverkningssäsongen vid denna tid endast omfattade 16 veckor. Hårt slit för brödfödan.

Sedan något år är jag tillsammans med min fru permanentboende i ett kolonat byggt 1924 och trivs utmärkt utan att behöva oroa mig för brödfödan.

Förslag på ytterligare läsning om torpen i Norrbotten:

Malmberg B	Kronotorpens folk	Stockholm 1975
Ronge E. W.	Tillgång och behov av arbetskraft för skogsbruket i övre Norrland	Tidskriften Skogen 1929. Google
Bylund E	Koloniseringen av Pite Lappmark	Uppsala 1956
Holmgren A	Norrlandsminnen	Stockholm 1950
Bergström S O	Kronotorparna Kalix	1981
Intervjuad:	Ulf Rönnqvist, Bogärdan, Harads	

Mitt kolonat nr 1, "Ettan" i Tvärberget, Gransjö.

Fler berättelser om torp finns att läsa i "Glimtar från Edeforsbygden" 1974, 1983, 2009. (Red.)

